

mukaan. Sen sijaan Hentilä avaa kokonaan uuden tutkimuslinjan korostaessaan, miten naiset itse esimerkiksi ay-toiminnassa ovat tietoisesti pyrkineet ylläpitämään syntyntä jakoa ja ovat puolustaneet naisalojen säilyttämistä matalapalkka-aloina. Tässä suhteessa teoksen "history from below" -näkökulma tuo esille aspektin, jota tähänastinen työelämän sukupuolittavia käytäntöjä tarkasteleva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on väheksynyt.

Tutkimuksena Marjaliisa Hentilän työ olisi voittanut palkinnon, jos siinä olisi voitu keskittyä selvästi lyhyempään periodiin ja selittämään keskeiseksi ja tärkeäksi muodostunutta matalapalkka-alan synnyn ja sukupuolen mukaisen työnjaon muuttumisen prosessia. Nykyisellään teos sisältää tärkeän uuden avauksen, jota tekijä itse tai joku toinen työelämän historian tutkija toivottavasti mahdollisimman nopeasti lähtee kehittämään pidemmälle.

Matti Peltonen

Korkeakoulutus tutkimuskohteena

Arto Nevala: Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca historica 43. Helsinki 1999. 274 s.

■ Joensuun yliopistossa kesälä 1999 väitelleen *Arto Nevalan* väitöskirjan "Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa" aikajänne virittyy Turun Akatemian perustamisesta, vuodesta 1640, nykypäiviin; keskeisimmät tarkastelut koskevat toisen maailmansodan jälkeistä aikaa. Suomen historiasta väitelleen Nevalan tutkimusote on omassa eräänlaisessa makrohistoriallisuudessaan myös olennaisesti yhteiskuntatieteellinen ja koulutussosiologinen. Nevala tutkii sekä korkeakoulupoliittikkaa että korkeakoulujen opiskelijakuntaan rekrytoitumista Suomessa.

Työhön mahtuu lisäksi eri maita vertailevia tutkimusosuuksia. Nevala päätyy siihen, että tilanteet tasa-arvo- tai eriarvoisuusrintamalla näyttävät Ruotsissa ja Suomessa kuta-kuinkin yhtäläisiltä eikä ero Irlantiinkaan nähden ole kovin merkittävä. Sen sijaan Englanti, Saksa ja Ranska eroavat jo enemmän Pohjoismaista.

Nevalan tutkimus nojaa yhtäältä aikaisempiin tutkimuksiin ja ns. sekundäärilähteisiin, mutta myös painamattomia ensi käden lähteitä ja aineistoja

on kerätty ja käytetty. Massiivisin aineisto, johon tutkimus enimmältään perustuu, on numerista, tilastoaineistoa, joka käsittää tiedot 125 000 henkilöstä. Tekijä onnistuu hallitsemaan eri lähteistä ja tiedostoista suurella työllä kokoamansa mittavan ja massiivisen tilastoaineiston omalla kärsivällisyytellä vaativalla, hieman käsityöläismäisellä otteellaan kokonaisuudessaan hyvin. Tosin lukija saa eteensä kaikkiaan 40 taulukkoa, 17 kuviota ja 18 liitettä. Taulukot ja kuvat eivät kaikki aivan yhdellä silmäyksellä avaudu. Nevalan tutkimuksen lähteet ovat kattavat ja hyvässä käytössä.

"Oman" suomalaisen tutkimusperinteen esittelyssä Nevala erottaa yhtäältä opiskelijoita koskevan pitkän, kolmisukupolvisen, linjan sekä toisaalta korkeakoulupoliittikan tutkimusperinteen, jonka hän arvioi ohueksi mutta tasokkaaksi. Spesifisti korkeakoulupoliittista tutkimusta ei Suomessa ole koskaan liiemmästi tehty. Sen sijaan opiskelijatutkimusta, kuten tekijä vähän oudosti sanoo, siis opiskelijoita ja opiskelijakuntaa koskevaa tutkimusta on Suomessa tehty huomattavasti enemmän ja varhemmin.

Opiskelijoita koskevan tutkimuksen Nevala jakaa kolmeen polveen. Ensimmäiseen polveen kuuluu alan varsinainen pioneerityö Gunnar Palanderin Tilastollisia Tietoja Turun Akatemian ylioppilaista, joka on julkaistu vuonna 1903. Muista ensimmäisen polven tutkimuksista ansaitsee erityis-maininnan Heikki Wariksen pieni klassikko "Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä"

vuodelta 1940. Ensimmäiset opiskelijoita koskeneet tutkimukset olivat otteeltaan historiallisia ja teemaltaan ajan hengen mukaisesti lähinnä sosiaalisen nousun tutkimuksia. Toiseen sukupolveen kuuluvat tutkimukset ovat käsitelleet etenkin 1960- ja 1970-luvulla vallinneita tilanteita. Kolmannen polven tutkimukseksi Nevala nimeää lähinnä Turun yliopiston koulutus sosiologian tutkimuskeskuksessa tehdyt työt.

Tutkimustehtävää muotoillessaan Arto Nevala on tehnyt kaksi keskeistä rajausta. Aika, jota tutkimus olennaisimmin käsittelee, on rajattu toisen maailmansodan jälkeisiksi vuosikymmeniksi. Näin on ollut tekijän mukaan perusteltua menetellä, koska moderniksi luonnehdittava korkeakoulupolitiikkakin on syntynyt vasta verraten myöhään. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla korkeakoulutus on käynyt läpi runsaan 350 vuotta pitkän historiansa rajuimmat muutokset. Esimerkiksi opiskelijoita on nyt vuosituhannen vaihteessa kymmenen kertaa enemmän kuin 1940-luvun lopulla ja kahdenkymmenen korkeakoulun muodostama yliopistolaitos kattaa koko maan.

Toinen tärkeä rajausta on se, että Nevala tutkii vain tiedekorkeakouluja (17), mutta ei taidekorkeakouluja eikä ammattikorkeakouluja.

Nevala rakentaa tutkimuksensa kahden keskeisen muutoksen varaan. Nämä ovat korkeakoulutuksen kasvu ja erilaistuminen. Päästäkseen niihin käsiksi tekijä on konstruoinut neljä näkökulmaa ja peräti 20 erilaista tutkimuskysy-

mystä. Tutkimusasetelma näkökulmineen ja kysymyksineen on lukijan näkökulmasta turhan moniaineksinen ja esitystavaltaankin vaikeaselkoinen. Onneksi tekijä itse on tiennyt, mitä tehdä. Nevala tutkii sitä, mitä suomalainen korkeakoulupolitiikka on ollut ja miten se on toteutunut. Miten korkeakoulupolitiikan tietyt keskeiset tavoitteet ja toisaalta korkeakoulutuksen käytännöt, lähinnä opiskelijavirtojen kuluksi operationalisoituna, ovat tai eivät ole niveltyneet toisiinsa? Miten tavoitteet ovat realisoituneet käytännön toimissa? Miten korkeakoulupolitiikka vaikuttaa korkeakoulutukseen? Laajimmillaan Nevalan tutkimus käsittelee kysymystä siitä, missä määrin koulutus vaikuttaa muuhun yhteiskuntaan ja päinvastoin: miten ns. yhteiskunta vaikuttaa koulutukseen. Tästä hedelmällisestä jännitteestä aukeaa monia lähihistoriamme tärkeitä ja korkeakoulutuksen kannalta mielenkiintoisia tutkimuksen juonteita.

Jos halutaan etsiä yksi, yli muiden käyvä kysymyksenasettelu Arto Nevalan tutkimuksesta, epäilemättä sellaiseksi voidaan osoittaa tasa- ja eriarvoisuus suomalaisen korkeakoulutuksen kentällä. Kysymys on koulutusmahdollisuuksien tasa-arvosta; siitä, miten eri sosiaaliryhmistä haudutaan ja päästään korkeakoulutukseen; kieliryhmien ja sukupuolten välisestä tasa- ja eriarvoisuudesta; valtakunnan eri alueiden korkeakoulutusprofiilien erilaisuudesta; myös korkeakoulujen ja tieteenalojen (tiedekuntien) erilaistumisesta.

Työn metodiset rajaukset ja ratkaisut ovat perusteltuja ja palvelevat hyvin käytettävissä olevilla aineistoilla mahdollisia operaatioita. Työssä käytettyjen sisäisesti heterogeenisten sosioekonomisten ryhmien – ylemmät toimihenkilöt (yrittäjät ja työnantajat), alemmat toimihenkilöt (pienyrittäjät); työntekijät, maatalousväestö, (maatalousyrittäjät, -työnantajat ja -tekijät); sekä muut (eläkeläiset, opiskelijat, työttömät jne.) – soveltuvuudesta tämän tapaiseen tutkimukseen voitaisiin kyllä keskustella pidempäänkin. Jos sosioekonomisten luokitusten tilalle olisi voitu ottaa vanhempien koulutustasoa kuvaava yksiselitteinen muuttuja tarpeen mukaan yhdistettynä vaikka tulotietoihin, olisi tietyiltä osin päästy nyt saavutettuja selkeämpiin analyysihin ja tuloksiin.

Korkeakoulupolitiikan analyysistä, Nevala käyttää suurimman osan 1990-luvun korkeakoulupolitiikkaan. Näiltä osin myös olennaisten, kauaskantoisten ja toisaalta epäolennaisten ja vähämerkityksellisten asioiden välisessä eron teossa olisi ollut parantamisen varaa. Alaotsikolla ”lehmä hammaslääkärintuoliin” varustettu jakso on otsikoltaan huono vitsi ja sisällöltään triviaali. Aikoinaankin vain neuvoantavana elimenä toimineen korkeakouluneuvoston ympärillä pyörivät tarkastelut eivät myöskään kovin painavaa asiaa tuota. Joka tapauksessa 1960-luvun puolivälin murros, keskitetyn valtiollisen korkeakoulupolitiikan käynnistyminen saa työssä ansaitsemansa huomion. Korkeakoulupolitiikasta tuli osa hyvinvointivaltio-

ta rakentavaa yhteiskuntapolitiikkaa, ja samalla sen toivottiin palvelevan alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon edistämisen tärkeänä työvälineenä. Tuolloin vallitsi niin sanoaksemme tasa-arvon superideologia, ja siihen myös lujasti uskottiin.

Leimallisinta suomalaiselle korkeakoulupolitiikalle lienee kaikkina aikoina ollut se, että suunnitelmat ja ns. todellisuudet ovat yleensä edenneet eri tahtiin, mikä Nevalan tutkimuksessa tulee selkeästi esiin. Toisaalta on todettava, että Nevalan laatima korkeakoulupolitiikan kausitus ei mielestäni ole täysin onnistunut. Se hajoaa uusimmalta ajalta miltei perusteita aivan turhan pieniin jaksoihin. Mitään kohtalokasta tästä ei kuitenkaan hänen tutkimukselleen seuraa.

Korkeakoulupolitiikan tavoitteita ja todellisuutta verratessaan Nevala etenee varmaotteisesti. Opiskelijamäärän kasvu, karsintajärjestelmien yleistyminen, kilpailu ja ns. yliopilassuma lieveilmiöineen tulevat kaikki asiaankuuluvasti käsitellyiksi. Kielisuhteiden taasoittuminen samoin kuin naisten nousu enemmistöksi huomataan niin ikään hyvin. Tieteenalat tekijä ryhmittelee neljään luokkaan: statusalat (oikeus-, kauppa-, lääke- ja eläinlääketieteet sekä teknistieteellinen koulutus), suuralat (matemaattis-luonnontieteelliset, humanistiset ja yhteiskuntatieteet), kasvatustiede sekä pienet alat. Luokituksen kriteereitä ovat lähinnä karsinta, se miten tiukkaa alalle pääsy on, koulutusmäärät ja yhteiskunnallinen arvostus. Näissä tarkasteluissa tutkimus tuo selke-

ästi esiin sen, millaista koulutusvirtojen suunnittelu ja ohjailu vaikutuksiltaan on; suuria linjoja on mahdollista säädellä, sen sijaan yksittäisten ihmisten koulutusvalintoihin ja käyttäytymiseen ei ole kovin helppo vaikuttaa – ainakaan opetusministeriön käytettävissä olevin keinoin.

Koulutuserojen muutoksia, erojen pysyvyyttä ja eriarvoisuuden eräänlaista kätkeytymistä tarkastellessaan Nevala kyllä kykenee pitämään punaisen langan käsissään, joskin lukijan kannalta hän ei aina tuo asioitaan kovin vaivattomasti esille. Joka tapauksessa esimerkiksi lukion rooli koulutusuran solmukohtana tulee selväksi. Korkeakoulutuksen sotien jälkeinen laajeneminen on eniten hyödyttänyt syrjä-Suomen tai ns. periferia-alueiden nuoria ja osin kohentanut koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa. Huomattakoon, että asiaan vaikuttavat myös väestömuutokset maan reunaluodeilla.

Sosiaalitaustoja koskevat tiedot 125 000 uutta korkeakouluopiskelijaa käsittävästä aineistosta vuosilta 1945–95 kertovat Nevalan käsissä sen, että 1970-luvun alkuun asti leimallista oli sosiaaliryhmien välisen osallistumiserojen taasoittuminen. Sen jälkeen suunta muuttui. Ylimmän sosiaaliryhmän osuus alkoi voimakkaasti kasvaa siten, että 1990-luvulla noin 40 % uusista opiskelijoista on ylempien toimihenkilöiden jälkeläisiä. Itse asiassa Nevala löytää tässä kaksihuippuisen mallin, koska myös ryhmä muut on noussut voimakkaasti näkyviin. Nimenomaan tätä kohtaa olisi selke-

yttänyt vanhempien koulutustaustan analyysi, jolloin ryhmä muu olisi asetunut oikealle paikalleen. Nevala tarkastelee sosioekonomisten ryhmien osallistumista korkeakoulutukseen vuosina 1950–95 laskeamalla ns. osallisuuskertoimia, jotka kertovat mm. sen, että 1990-luvulla ylimmän sosiaaliryhmän lapsia osallistui korkeakoulutukseen noin neljä kertaa enemmän kuin työväestön jälkeläisiä. Tutkimuksessa tulee tältä osin esiin monia mielenkiintoisia nyansseja. Yksi keskeinen tulos ja johtopäätös on, että viime vuosikymmenten korkeakoulutuksessa alueellinen ja sosiaalinen tasa-arvo ovat irtaantuneet toisistaan.

Alueellisessa tarkastelussa käy ilmi korkeakoulutusalueiden erilaistuminen koulutustarjonnan, osallistumisen ja sijoittumisen osalta. Poliitiikan tärkein keino opiskelijavirtojen ohjailussa on ollut tarjonnan säättely. Alueasioista todettakoon tässä vain Uudenmaan runsas status- ja suuraloille painottunut tarjonta sekä se, että uusmaalaiset sijoittuvat huomattavan usein oman alueensa opintajoihin.

Korkeakoulutuksen lohkoutumisesta työssä todetaan Sakari Aholaan viitaten, että itse asiassa eliittiyliopisto on nyt syntynyt massoituneen korkeakoululaitoksen sisälle. Statusalat ovat pysyneet statusaloina ja kytkennät vanhempien korkeaan sosiaaliseen asemaan ovat tiukat. Tässä tekijä soveltaa "ahtaantuneet portit" selitystä: mitä vaikeammaksi sisäänpääsy muuttuu, sitä enemmän ylemmistä sosiaaliryhmistä kyseiselle alalle tul-

laan. Toisaalta täytyy jälleen muistaa, että ylimpään sosiaaliryhmään kuuluvien lukumääräkin on väestössä noussut, kaksinkertaistunut vuodesta 1970 lähtien. Alueellisen rekrytointipohjan kapeudella mitattuna ”nurkkakuntaisimmiksi” opinahjoiksi osoittautuvat nykyään Uudenmaan läänin erikoiskorkeakoulut, jotka 1990-luvulla ovat kaiken lisäksi entisestään vain vankentaneet elitististä luonnettaan.

Työnsä lopuksi tekijä käy läpi muutamia alan keskeisiä teorioita. Niistä hyödyllisin on Keith Arrowilta periytyvä ns. suodatinteoria, joka nimensäkin mukaisesti sopii valaisemaan koulutuksen portaittaisen valikoinnin ja korkeakoulutuksen sisäisen lajittelun keskeisiä vaikutuksia.

Toisen maailmansodan jälkeinen korkeakoulupolitiikka oli mm. juuri tasa-arvon superideologian siivittämänä vahvasti yhteydessä hyvinvointivaltion rakentamiseen, joka taas nojasi suotuisaan taloudelliseen kehitykseen. Suomella oli varaa vankan julkisen sektorin turvaamiin hyvinvointipalveluihin, jotka myös työllistivät suuren määrän korkeakoulutettuja, lisääntyvässä määrin naispuolisia maistereita. 1990-luvulla korkeakoulupolitiikan iskusanoiksi ovat vakiintuneet talouden kasvun ja kansainvälisen kilpailukyvyen edistäminen. Myös tutkimuksen ja koulutuksen huipuista, laadusta ja arvioinnista puhutaan entistä enemmän. Yliopistot nähdään osaksi kansallista innovaatiojärjestelmää, mitä ikinä se sitten tarkoittaakin.

Mitä painavaa sanottavaa Arto Nevalalla siis kaiken kaik-

kiaan korkeakoulupolitiikan keinoista ja vaikuttavuudesta on? Hänen mukaansa moderni korkeakoulupolitiikka onnistui asettamaan sellaiset raamit, joilla opiskelijavirtojen ”suuria linjoja” kyettiin säätelämään ja sijoittumista ohjailemaan tiettyyn rajaan saakka. Mutta korkeakoulutukseen valikoitumiseen ja osallistumiseen ja niiden myötä tasa-arvoon korkeakoulupolitiikka ei ole saanut pysyvää otetta. Heti kun sisäänoton kasvu hidastuu ja pääsykilpailu kovenee, ylemmät sosiaaliryhmät lisäävät suhteellisesta osuuttaan. 1990-luvulla alueellisen ja sosiaalisen rekrytoinnin yhteys väljeni siten, että karkeasti ottaen parempiosaiset – asuinpaikasta riippumatta – koulutavat jälkeläisiään entistä enemmän tietyillä harvoilla aloilla ja tietyissä korkeakouluissa. Tässä voidaan puhua eräänlaisesta hyväosaisuuden kierteestä sillä myös korkeakoulupolitiikan kokonaislinjoja vedetään nykyään yhä voimakkaammin ”vahvojen alojen” – lääketieteen ja tiettyjen tieteellisteknillisten ja luonnontiedettä soveltavien alojen – toimintatapojen mukaisesti. Informaatiokommunikaatioteknologia ja biotieteet on nyt nostettu huipputieteen ihanteiksi ja meille muillekin malleksiksi.

Sangen vaativasta ja kunnianhimoisesta tutkimustehtävästään Arto Nevala muutamista pikkukompasteluista huolimatta pääpiirteissään suoriutuu oikein hyvin.

Osmo Kivinen

Punaisen jättiläisen telaketju-töppöset

Lennart Samuelsson: Röd koloss på larvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen. SNS Förlag (Studieförbundet för näringsliv och samhälle) 1999 Stockholm. 281 s.

■ Historioitsijoita varoitellaan lähderiippuvuudesta, mutta kyllä historia ilman asiakirjalähteitä jää arvailuksi, niinkuin suuri osa itäisen naapurimaan historian käännteistä. Onneksi arkistot ovat siellä raottuneet, ja ensimmäisten joukossa Taloudellisen historian tutkimuslaitoksen tutkija tri *Lennart Samuelsson* on saanut jo tutkimustuloksia esiin, merkittäviä tuloksia eikä vain sensaatioita.

Tuttua on, miten huonosti Venäjä oli valmistautunut ensimmäiseen maailmansotaan, miten Stalin viisivuotissuunnitelmillaan rakensi puolustuksen aineellista pohjaa, miten Neuvostoliitto silti oli luhistua 1941 mutta pystyi toipumaan ja voittamaan Saksan, ja meidän muut perässähihtäjät, mutta sortui silti lopulta aseittensa painon alle 1991.

Samuelsson osoittaa, että jo ennen ensimmäistä maailmansotaa Jan Bloch ei vain pelotellut tulevan suursodan vaaralla, vaan arvasi aika pitkälle oikein, miten suursota muuttuisi näännetyssodaksi, jota mikään valta ei pystyisi voit-